

## AZ OROSZ AGRÁR-REFORMOK.

Oroszország törvényhozása ma a társadalmpolitikai kérdések egész sorával vajudik, melyek bár az orosz birodalom speciális viszonyaiból kelve életre, mindazáltal élénken foglalkoztatják a külföldi szakköröket is, mert nagy lépéssel hozzák közelebb a megoldáshoz az agrár-állam legfontosabb feladatait, a földbirtok s ezek között első sorban a kisbirtok hitelszükségeinek czélszerű kielégítését, bár az erre vonatkozó lépések eredménye még elvárandó, mielőtt gyakorlati értékek felett végreles ítélet volna mondható.

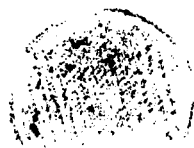
Sehol annyira, mint Oroszországban, a föld nincs hozzá-nőve művelőjéhez; sehol annyira igaznak nem bizonyúlt az az elv, hogy egy bölc politikának egyforma feladata a földtulajdont, a tőkét és a munkát védeni. A nagy birodalom népességének négyötödét képező földművelő osztály első helyen áll azok között, melyek az államélet minden ágában megindult reformmunka figyelmét foglalkoztatják. A jobbágy-felszabadítás nagy műve sem a parasztokat, sem a földesurakat ki nem elégítette; a népnek nem volt ideje még alkalmazkodni a gyors változásokhoz, s másfelől azok a törvényhozási alkotások, melyek az új gazdasági aerát bevezették, sokkal kapkodóbb, töredékesebb jellegűek voltak, hogy sem biztos alapra állíthatták volna a birodalom gazdasági fejlődését. Hiányzott bennök az összefüggés, a cél egysége s nem képezték egy teljes, jól átgondolt egésznek részeit.

Ezekre az előzményekre szükséges visszavinnünk azokat a jelenségeket is, melyek Oroszországban a föld felszabadulása óta szakadatlanul foglalkoztatják a kormányt és a közvéleményt, hogy a gazdasági hitel szervezésével vessen gátot a földbirtok fenyegető eladósodásának, melynek számai egész a múlt század közepéig nyúlnak vissza Oroszország gazdasági fejlődésében.

A földbirtoknak nyújtott előlegek Erzsébet czárnó alatt. 1754-ben léptek először életbe és pedig mindjárt eleinte 6%-kal, 3 évi időtartamra. II. Katalin 20 évre hosszabbította meg a kölcsön idejét, de 8%-ra emelte a kamatot. 1824-ben a lejárat 24 évig terjesztetett ki, s 1830-ban a kamat ismét 6—7%-ra csökkent alá. Végre 1841-ben az előlegügy végleges rendezést nyert és a földbirtok minőségéhez mérten a bankok «lelkenként» (jobbágyonként) 50—70 rubelt előlegeztek, 10 rubel pótkölcsönhöz való joggal.

Kezdetben ezek a hosszú lejáratú kölcsönök meglehetősen rendetlenek voltak; a kölcsönbankok és segélypénztárak működésüket csakis rendkívüli esetekben terjesztették ki ezekre, például háborús időkben, a melyekre újabb stagnáció következett rendszeren. Mindazáltal 1859-ben, a jobbágy-felszabadítás küszöbén már 11 millió férfijobbágy közül több mint 7.107,185 lélek volt lekötve, körülbelül 425 millió rubelnyi összegig.

Jött azonban az állami hitelintézetek reformja, s az általános nivellálási láz a II. Katalin bölcs előrelátásának köszönhetően segélypénztárakat is áldozatul dobta, melyek pedig hosszú lejáratú törlesztéses kölcsöneikkel a földbirtokra nézve a vidéki bankokat pótolták. Minden fenekestől felfordult: az összes hitelműveleteket az újonnan alapított oroszországi bank monopolizálta, a nélkül, hogy sikerült volna azt ép oly függetlenné tenni, mint a francia vagy angol bankot. S mind ezt éppen akkor, mikor a jobbágyság föl-



szabadítása folytán a nemességnek legtöbb szüksége lett volna hitelre.

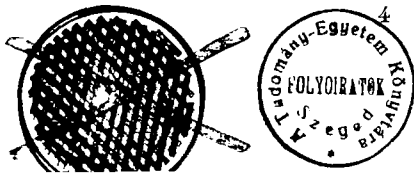
A földbirtoknak az állami hiteltől való megfosztása a földművelőt és a birtokos osztályt uzsorások kezeibe játszta. Ezer és ezer nemes családtól vonta el az a földjein való lakhatást, s ez az elszegényedés vetette meg ágyát Oroszországban első ízben a nihilizmusnak.

Magas kulturájú országokban a productiv hitel, elegendő mennyiségben és mindenki által könnyen hozzáférhetőn, hamar kiszorítja az uzsorát, holott a gazdaságilag kevésbé fejlett népeknél, s ezek közé kell számítani ma még az oroszot is, a fogyasztási hitel csaknem az egyetlen káros formája a kölcsönzésnek. Amaz rendesen a termelendő javak számlájára megy, holott emennek jellege az adósság állandósága, a már előbb szerzett javak számlájára nyújtott előleg.

Ehhez Oroszországban még egy más ok is járul. Az orosz állam erélyes és reformtervektől buzgó kormányzata vezetése alatt sokkal gyorsabban fejlődött ki, semhogy lépést tarthatott volna a nemzet productiv erőinek is fejlődésével s ezért emésztő budgetjének terhe nyomasztóbb és aránytalanabb mint bárhol másutt. úgy hogy sok esetben az egyes bármit tegyen is, képtelen személyes szükségletei fedezetén kívül az állam súlyos terhei hordozására is. Míg a földbirtokos, vele született renyhességében, azért kölcsönöz, hogy pótolja azt a hézagot, melyet zsebében a jobbágyfelszabadítás okozott, addig a paraszt, ki tudatlan és hijával van minden alkalmas földművelési eszköznek, azért vesz kölcsön, mert szükségét szenved.

Már pedig oly embereknek adni kölcsön, kik a tönk szélén vannak, alig mondható előnyös üzletnek. A hitel ily körülmények között nem lehet olcsó. A dolog még megjárja ott, a hol ingatlan köttetik le, daczára a jelzálog-rend-

Athenaeum.



szer hiányos szervezetének. A földbankok amortisációjára 6—8% évi kamatot vesznek, magánosok pedig 10-et, sőt 12-öt. Úgyde ma már nagyon kevesen vannak azok, a kik hypothekát adhatnak, a nagybirtok már jó részben le van kötve, a parasztbirtokok pedig nem szolgálhatnak zálogul, mert törvény szerint lefoglalhatlanok.

Marad tehát csak az ingó hitel és a személyi hitel, egyszerű kötelezvényre.

Legtöbbször ily körülmények között a jövő évi aratásra adott előleg szolgált alkaimúl a zsidó és keresztény üzéreknak a termés olcsó árakon való megszerzésére. És a «kulak» — így hívja az orosz az uzsorást — ritkán veszi el tőkéjét és kamatait. A hosszú lejáratot nem szereti, egy hónapra, legfeljebb kettőre kölcsönöz: hetenként 5% nem is sok; pedig ez 260%-ot tesz ki egy éven át. S még ezzel sem elégszik meg a «kulak», hanem adósait mindenféle természetbeli szolgáltatásokra, aratásra, fuvarozásra kötelezi, a mit a gabnában vagy készpénzben teljesített visszafizetéshez számítva, legalább 400—500 perczent kamatot kapunk.

Még egy más módja is létezik a szorult helyzet kikínázásának, mely szintén mindig be szokott ütni. A kulak ugyanis nem szerezhethén meg végleges czímen parasztladósai földtulajdonát, a törvény által biztosított lefoglalhatlansága és elidegeníthetlensége miatt, egyszerűen azt cselekszi, hogy bérbe veszi azt s ekkor a haszonbér összegébe tudja be kölcsönzéseit. Így aztán teljesen deposedálva, habár jogilag még mindig tulajdonosa a földnek, a paraszt kénytelen a közelben keresni munkát; de sokszor műveli saját földjét verejtékével a kulak javára, a ki kegyelemből csak, ha néhanéha egy-egy falat kenyérben, vagy pohárka pálinkában részesíti. Így játszható ki a legmesszebbre menő birtokvédelem is Oroszországban, holott ha a paraszt eladhatta volna föld-

jét, legalább kifizethette volna adósságait s megmaradt néhány rubeljével új életet kezdhetett volna.

A kormány — mondja Kokorev «Gazdaság forradalom» című művében, kinek alkalmá volt e tárgy felől Knyajevics, akkori pénzügyminiszterrel értekezni — belátta, hogy a földművelést nem lehet hitel nélkül hagyni ép akkor, mikor a jobbágyság felszabadítása a nemesi osztályt megfosztotta az ingyen munkától, mert a fizetett munkásokhoz, az új és tökéletesített gazdasági gépek beszerzéséhez a birtokos osztálynak pénzre volt szüksége. «De mit tegyek ezekkel az urakkal?» fakadt ki végre Knyajevics. «Ők ragaszkodnak ahhoz, hogy mindenki önmagát rántsa ki a bajból a maga hatáskörében.» «Ekkor hallottam első ízben — jegyzi meg Kokorev — hogy «ezek az urak» az új eszmék öt-hat fanatikus hívőjéből álló klikk voltak, kik folytonos ostrom alatt tartották a főhivatalnokokat és az előkelő hölgyek szalonjait, hogy propagandát szerezzenek s kezökbe ragadják a befolyást. Mind e nagy reformátorok Tagoborszkij tanítványai voltak s lassanként elveik nemcsak párthíveik gondolkodásába mentek át, de úgyszólván behatoltak a ministeri szobák falai közé is.»

E theoretikusoknak egész mániája abban állt, hogy fittyet hányva az ország reális érdekeinek, összes tudományait idegen könyvekből merítették. A magát szabadnak érző sajtó tömjénezése növelte önbizalmukat, mely magasztalásokkal halmozta el őket a pálinkára behozott fogyasztási adó miatt is, nem gondolva meg, hogy ebben is egyenesen Ausztriát majmolták s az nem gátolta, hogy az eredmény az iszákosságnak oly nagy mérvű elharapózása lett, miszerint több, mint két millió paraszt jutott teljesen tönkre, teheneiknek, lovaiknak, gazdasági felszereléseiknek eladogatása miatt

A földbirtokos-osztálynak a jobbágyfelszabadítás következtében szenvedett vesztesége, csupán a férfijobbágyokat

véve alapul, legkevesebb 750 millió rubelt tett ki. Azonkívül a nemesi osztály elvesztette földjeinek egyharmadát, azaz 105 millió deszjatinból 34 millió deszjatint. Igaz, hogy a parasztok dotációjába elvont földekért a tulajdonosok kárpótlást nyertek, de a kárpótlásból le lett vonva a régi hitelintézetek által nyújtott előlegek teljes összege s a többlet öt és ötödfél százalékos váltáspapirokban helyeztetett el, s ez értékek beváltásánál a tulajdonosok ismét elvesztették előbbi tőkéik egyharmadát, s aztán egynegyedét, úgy hogy a jobbágyok felszabadítását követő első tíz év alatt a birtokos osztály alig kapott 200 milliót kézhez.

Olcso hitelt teremteni: ez vált ily körülmények közt mihamar az orosz gazdasági mozgalmak jelszavává, segítve még az adóknak a Visnegradszkij és legutóbb a Witte-miniszterium által a végletekig feszített felcsigázásától s az 1891. és 92-diki inséges évek csapásaitól is.

A földhitel-szervezés részben a szövethkezeti eszme kifejtésére nyitott tért, habár ennek eredményei nem mindenütt mutatkoztak kedvezőknek, de mindenesetre az orosz önkormányzati intézmények sajátosságos jellegére alapítják fennállhatóságukat. Mikor a föld népe szabad lett, egyúttal visszakapta részben azt a régi községi autonómiát, mely kétszázötven évi rabszolgaság daczára is mély nyomokat hagyott hátra a nép lelkében. De épen mivel tartottak a szabadság túlkapásaitól, óvatosságból jónak látták a parasztot föltétlenül kiszolgáltatni a községi igazgatásnak, ezt pedig viszont a nemességből választott hatóság éber ellenőrzése alá helyezni.

A föld ily körülmények közt nem személyes tulajdona a parasztságnak, hanem községi tulajdon. Igaz, hogy néhol föl van osztva végleg a lakosság arányában, de sokhelyt a felosztás csak egy, két, három évi művelés tartamára történik és mindkét esetben függő viszonyban marad a községtől és súlyos szolgalmi jogoknak alávetve, a milyen pél-

dául a közös legeltetés. Maga az ember is állandó függésben áll a községtől, ki nem költözhetik, elutaznia nem lehet, saját földjén sem vadászhat, saját házában sem kereskedhetik szomszédjai beleegyezése nélkül, a mely beleegyezés kinyerése pedig sokszor bizonytalan és költséges. Az egyén semmi, a község minden. Ekkép a föld népe ugyanakkor, mikor rabságából felszabadított, újból lánczra lőn verve, hogy meg legyen védelmezve önmaga és mások ellen. És ez a sajátságos viszony az, a mely a korlátlan felelősségre alakult szövetkezeteknek bizonyos fokozott létjogosultságot ad Oroszországban.

A mir-szervezet mellett könnyűnek látszott az adó-behajtásnál már is régóta életben levő egyetemleges felelősség elvét kiterjeszteni a földhitelintézetek működésére is. A fennálló adórendszer mellett az orosz fiskus kiveti az adót bizonyos csoportok szerint s e csoportokra bízza, hogy azt szétosztják magok közt, a befolyásért vállalt solidáris felelősség terhe mellett. És ez a fiscalitás szempontjából végtelenül megkönnyíti a kezelést, különösen vagyontalan és végrehajtható alapot nem nyújtó községi tagokkal szemben. kikkel szemben a községnek sokkal erélyesebb és hathatóssabb végrehajtási módozatai állnak rendelkezésére, mint az államnak, mert a rossz fizetőtől elveheti földjét és másnak adhatja haszonbérbe, sőt valóságos rabszolgai állapotba helyezheti a késlekedő adófizetőt, kényszermunkába fogva őt, melynek bérét maga veszi fel.

Állami földhitelbank felállításán senki sem gondolkozott, mindenekelőtt azért, mert a jobbágyág felszabadítása után a földbirtok ára nagyon is problematikussá vált, azután meg azért is, mert az orosz értékek árfolyama, még az 5<sup>o</sup>/<sub>o</sub>-osoké is 65<sup>o</sup>/<sub>o</sub>-ra hanyatlott. Oroszország minden gondját a vasútak kiépítése, a hadügyi újjászervezés és a költségvetés deficitje vette igénybe; a szerencsétlen krimi hadjárat

után pedig a gazdálkodó osztály jobban érezte a pénz hiányát, mint valaha. Az 1873. év vége felé a magánbirtokokra nehezedő jelzálog-adósság már meghaladta a 150 millió rubelt, később pedig még rohamosabban emelkedett, úgyannyira, hogy 1880 végén, tehát nem egészen húsz évvel a jobbágyság felszabadítása után ugyanazt a magasságot érte el, mint a napoleoni háborúktól a krími hadjáratig terjedő idők alatt. Hogy a földbirtoknak forgó tőkét bocsássanak rendelkezésére, földbankokat kezdtek alapítani, kezdetben kölcsönösségi alapon. A Cherson-vidéki bank, melynek sikerült maga iránt fölkelteni a közbizalmat, csakhamar egész Déloroszország földhitelbankja lett. A jelzálogkölcsön-társulat, mely a nyugati tartományokban működött s a célja inkább politikai, mint gazdasági volt, egészen eltűnt. Viszont a szentpétervári kölcsönös földhitel-társaság a kormánytól 5 millió rubel subventiót eszközölt ki, a mi némileg pótolta részvényeseinek a külföldi bankárok által követelt állami garantiáját. Ez az intézet lett aztán azoknak az orosz tartományoknak jelzálog-bankja, melyekre a chersoni és a balti hitelintézet nem terjesztették ki működésüket.

A vidéki vagy közönségesen úgynevezett városi bankok részben régi vagy német eredetűek. A moszkvai példánakokáért 1862-ben alakult, oly formán, hogy a moszkvai hatóság néhány kölcsönvevőnek 193,000 rubelt előlegezett. Ezek aztán, a polgármesterrel élükön összeállva, egyetemleges felelősséget vállaltak s kötvényeket bocsátottak ki. Idővel a hatóság részvétele egyszerű felügyeletre maradt szorítva s a bank megélhetett saját erejéből. Közgyűlését most a kölcsönvevők és kötvény-birtokosok alkotják, van igazgató-tanácsuk s szótöbbséggel választott zálogbecslő-bizottságuk. A vállalat szigorúan helyi érdekű s idegeneknek nem kölcsönöz pénzt.

Ritka vidéki földhitelintézetnek van alaptőkéje, mint



pl. a titliszinek, s ez is a nemesek önkéntes adományából s államsegélyből gyűlt össze. Legtöbbször az intézetek csupán tartaléktőkével rendelkeznek, melyek a nyereségből táplálkoznak. Néha a tartaléktőke is jelentékeny, mint pl. a lengyelországi földhitelintézetnél, máskor, mint a pétérvári városi banknál,  $\frac{3}{4}\%$ -át sem teszi ki a kötvényeknek. Arra, hogy ezeknek tízedrészét elérje, példa nincs.

Mindössze most a vidéki földhitelintézetek körülbelől 646 milliónyi jelzáloghitellel rendelkeznek, melylyel szemben hasonló összeget bocsátottak ki kötvényekben, tartaléktőkéjük 25 millió rubelre tehető, alaptőkéjük egy millió. A kölcsönösség, a szövetkezet eszméjében rejlő ezen erő majdnem példátlan másutt, mert milliárdokat mozgat meg és hoz forgalomba. Csak az orosz patriarchalis erkölcsök teremnek ily intézményeket, azzal az ösztönszerű bizalommal, mely a még ifjú és szűz földhöz vonzza a romlatlan lelkeket.

Később még más magános részvény hitelbankok alakultak, melyek míg egyfelől elkerülték azt a hibát, hogy értékforgalmuk alapjául ez egységes valutát vegyék, a mi roppant sokat ártott a kölcsönös földhitelintézet virágzásának, addig másfelől működésüket minden áron széles alapokra akarván fektetni, s ebben csak saját anyagi érdekeiket tartván szem előtt, oly túlzott hiteleket nyújtottak a gazdálkodó közönségnek, a mi a föld és a bérlet árának felhajtását vonta maga után s a birtokos osztályra igen súlyos évi törlesztéseket rótt.

A jelzáloghitel-szervezet módosítása több ízben foglalkoztatta a magánbankok képviselőinek Pétervárott összeült congressusát. Sajnos, a congressus munkálatait oly homály borította, mintha valamit rejtegetni lett volna oka. Így az egyetlen eredmény a kibocsátandó jelzálog-kötvények számának korlátolása lett s a jelzáloghitel egyéb nagyfontosságú

kérdései, így a földbecslés, s a földhitel-speculációk szükségnek mutatkozó megszorítása alig érintettet.

Az ez időben fennállt tizenkét jelzálogbank csak nehezen birt piacot találni kötvényeinek. Hogy zavarukból kiségitse őket, erre vállalkozott a Rosenthal izraelita bankár kezdeményezéséből alakult pétervári «Központi orosz földhitelbank». Célja volt a vidéki földbankokkal szemben ugyanazt a szerepet játszani, mint a kormány a vasúttársulatokkal szemben, azaz, egyetlen érczadóssággá convertálni a különböző papír jelzálog-értékeket. A központi bank életbelépte erős polemiaát hívott ki maga ellen, voltak, kik azt jósolták, hogy speculáns hajlamai gyászos befolyást fognak gyakorolni az orosz földhitelre, vagy pedig részvényeseit fogják tönkřejuttatni. Ez utóbbi következett be.

Ámde a közép- és nagybirtok hitelszükségleteinek kielégítésével még nem volt minden cél elérve. A kis gazdák nagy tömege, a nemzetgazdasági termelés e hatalmas factorai legalább is ép olyan hitelt igényeltek, mint a többi osztályok. E cél megkönnyítésére egy 1869-diki törvény intézkedett a Lugunin kezdeményezésére alakult külön «kölesön és takarékpénztárakról». Roppant zajt ütött a sajtó a Schultze-Delitsch-féle népbankokat utánzó ezen vállalatokból, pedig tulajdonképen csak meddő hajtásai voltak egy orosz földreplántált idegen intézménynek.

Az 1880-diki inséges év után, mely a kirgiz puszták általános takarmányhiánya mellett rendkívül lenyomta az igás jószág árát s Oroszországnak is meghozta az amerikai, indiai és ausztráliai gabona versenyt, a mezei népesség nem talált jövedelmező munkát. Bunge, az akkori pénzügyminis-ter, hogy az államhitelt megnyissa a kisbirtokos osztály előtt s a parasztbirtokok vásárlását is elősegitse, egy új állam-bankot, a földművelői bankot létesítette 500,000 rubel alap-tökével. Az új intézményt a radikálisok örömmel, a komoly

politikusok ellenben aggálylyal fogadták. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a földművelői bank, nem is szólva a föld okszerűtlen kihasználására nyújtott fölbátorításról, abban is ártott, hogy állami pénzen paraszt uzsorások és paraziták czéhei alakulására nyújtott segédkezet, kik syndicatusba álltak össze a szegény emberek kiszipolyozására s úgyszólván egész paraszt arisztokrátiát képeztek köztük. Aztán meg pénzt adni a parasztnak birtokvásárlásra, épen nem volt elegendő, hanem módot kellett volna nyújtani nekik a szükséges gazdasági eszközök és igazállomány beszerzésére is.

Különbben a földművelői bank eszméje Ignatiev volt titkárától, Vojejkovtól eredt. Balsikerét eléggé mutatja 1890. decz. elseji mérlege, melyből kitűnik, hogy azon földterületeknek, melyekre a parasztnak 379.000 rubelnyi  $4\frac{1}{2}\%$ -os kölcsön nyújtatott,  $12\frac{1}{2}\%$ -ra a bank számlájára maradt a birói árverés sikertelensége miatt. Ma is kétséges, hogy vajjon Oroszországra nézve előnnyel járna-e a birtok felosztásának az a rendszere, melynek a földművelői bank kívánt propagandát csinálni. Bar igazat adunk Stuart Millnek abban, hogy a kisbirtokrendszer koránt sem jár szükségkép együtt a termelés csökkenésével, de tény, hogy a parasztbirtokosok által mivel kisbirtokokból csak akkor várható kedvező eredmény, ha azok nem túlságosan kicsinyek, s mindenesetre elegendők arra, hogy a család egész idejét igénybe vegyék, s így fölmentsék attól, hogy vagy nélkülöznie kelljen saját gazdaságában, vagy napszámba járnia, mert csak így valósulhat a parasztbirtokrendszernek az a gondolata, mely a bérelt munka mellőzésével, a jövedelem és bér közötti különbségek elenyésztetésében, illetőleg azok egykézben való összpontosításában nyilvánul,

Elkerülte figyelmét az orosz gazdasági politikanak az is, hogy más helyeken, hol ma életerős parasztbirtokosság létezik, az mint rendszer lassan, és történetileg fejlett ki, s

hogy ahhoz okvetlenül megkívántatik egyebek közt p. o. Franciaország és Belgium napos ege és hosszú nyara is s az úgynevezett «petit culture»-nek, minő például a gyümölcsstermelés és a konyhakertészet, felkarolása. Végül meggondolandó marad még mindig, hogy állandó-e vagy pedig gyarapodó a népesedési arány valamely országban, s nem kíván-e már maga a talaj és éghajlat is nagyobb üzemi gazdaságot s nagyobb tőkeberuházást. Mindezek a tényezők együttvéve okozták azt, hogy Franciaországban, dacára a súlyos adóknak s a föld magas árának, mégis a parasztosztály az ország legnagyobb birtokvásárlója az ingatlan könnyű forgalma következtében, holott Oroszországban a sokkal kedvezőbb feltételek sem hozták létre a kívánt eredményeket.

Sokkal realisabb kezdeménynek bizonyult 1885-ben a nemesi bank megalapítása. oly célból, hogy a nemesi birtokok számára kevésbé terhes feltételek alatt nyújtson hitelt, mint a speculáns magánbankok és a kölcsönös földhitelbank. 1888. jan. 1-jén a magánföldtulajdon 711.300,000 rubelig volt jelzálogilag lekötve, azonkívül 439 millió rubelt kapott a parasztföldek váltása fejében s  $49\frac{1}{2}$  milliót a parasztok földbankja által eszközölt műveletekből. Vegyünk hozzá még mintegy 15 millió rubelnyi adósságot, melyet a magánföldbirtok a községi bankokban kötött, s a magánosoknál levő adósságokat. Az új adósságok egész összegéből körülbelül  $80\%$  illette a nemesi birtokokat.

\*

A mint most áll a dolog, a nemesség nem igen hajlandó tovább  $4\frac{1}{2}$  százalékot fizetni jelzálog-adósságára, csak  $2\frac{1}{2}$ -et. Vagy a kamatlábat kell okvetlenül leszállítani a legközelebbi jövőben, vagy pedig a lejáratit időt meghosszabbítani. Hátra van még a melioratív hitellel való kísérlet, mely

eddig csak a lengyel királyságban vert még gyökeret, de a mely az orosz erkölcsöknek leginkább megfelelő volna. Daczára az orosz birtokososztály nagy könnyelműségének, a hitel élvezése terén, daczára a keserű csalódásoknak, melyek a személyi és jelzáloghitelügy terén való kísérletezéseket érték, nem sikerült eddig okszerűbb viszonyokat teremteni a hitel-élet körűl. Tanuja ennek a nemesi földbank, mely oly jelentékeny mértékben növelte, mint fentebb részleteztük, a birtokososztály jelzálogadósságait, a nélkül, hogy az agriculturát előmozdította volna s ily viszonyok közt a javító hitel észszerű módon létesítve, közvetlen célján kívül nevelő hatással is bírna, mert nem szaporítaná az elégtelenül fedezett földadósságok számát, sőt indirecte csökkentené azt, minthogy minden oly javítás, mely a föld járadékát növeli, ép ezáltal fokozza értékét is s kedvezően változtatja meg a földbirtokot terhelő adósságok arányát értékükhöz viszonyítva.

Egyelőre az orosz igazságügyi kormány csak a mult évben terjesztett be törvényt az uzsora tárgyában, mely három szakaszában a következő rendszabályokat kívánta érvényre juttatni.

«1707. §. A ki uzsoravétséget követ el, 1. azáltal, hogy oly föltételek alatt nyújt kölcsönt, a melyek közt az, a vétkes tudtával az adósra nézve rendkívül súlyos terhet képezne: 2. ha szokásszerű tőkekölcsönzés mellett a kamat túlmagasságát akár azzal leplezi, hogy ezt a főkövetelésbe tudja be, akár azzal, hogy költségekbe számolja el vagy más egyébként, két hónaptól tizenkét hónapig terjedhető börtönnel büntetendő. Ugyanezen büntetés alá esik az, a ki tudva uzsorakölcsön alapjául szolgáló adóslevelet megszerez, annak behajtását megkísérli, vagy kifizetését elfogadja.

1708. §. Az előbbi szakaszban megállapított vétség alá tartozó cselekményt üzletszerűen üzők, minden személyes

és rangbeli jogaiktól megfosztva, valamely távoli tartományba (Szibériát kivéve) való száműzetésre vagy pedig a jelen törvénykönyv 33. szakasza szerinti első vagy másodfokú kizárásra ítélandók.

1709. §. Tizenkét százalékot meg nem haladó kamat nem tekintetik túlságosnak. Az uzsora alapján kiállított adóslévél semmis, de a kölcsönadó jogosítva van visszakapni valósággal kölcsönzött tőkáját az előzőleg teljesített fizetések levonásával.

Ezt a javaslatot a birodalmi tanács némely módosítással el is fogadta, vagyis az lényegében már törvényerőre is emelkedett. A birodalmi tanács csupán a városi és a falusi uzsora közt tett némely megkülönböztetést és súlyosbította a visszaeső uzsorások elleni rendelkezéseket s a kik az ügylet megkötése céljából tévedésbe ejtéssel, hamis okiratokkal vagy mámorító italokkal élnek. Mindamellett, midőn az első szakasznál az uzsoravétség megállapítását azon esetekre szorította, midőn a kölcsönadó a «hitelélvező szorult helyzete kiaknázásával (pénzben, természetben, vagy munkában) magának aránytalan és a helyi szokásokkal ellenkező előnyöket biztosít», ezzel lerontotta a törvény legelemibb biztosítékát, mert hiszen a kölcsönügyletnél a helyi szokást ép azok a föltételek alkotják, melyeket a környék egyetlen uzsorása tetszése szerint szab ki a föld megszorult szegény népére.

Az 1887. évi január 15-diki törvényczikk által a pénzügyministerium kebelében alkotott külön vasúti ügyosztály is, a szállítási tariffa ellenőrzésére, melynek első igazgatója a jelenlegi pénzügyminister, Witte volt, messze kiható lépést jelentett arra nézve, hogy jövőben a birodalom gazdasági szükségleteivel nagyobb összhangzatban álló tariffa-politika kezdeményeztessék. Ez új ügyosztály alkotásai már is érezhetők a mezőgazdaság minden ágában, mert rendezte a

gabona, a tenyészállat, a gazdasági ipar termékeinek tariffaviszonyait, gabonaraktárakat készül állítani a vasútállomásokon, gondoskodik a gabona zsáknélküli szállításáról s fölhatalmazta a vasúttársulatokat a gabonaszállítványokra a kereskedelmi bankok segélyével nyújtandó előlegekre

Érdekes esetei ezek azoknak az utaknak, melyeken át az orosz állam rést nyit magának a magánvállalatokba való beavatkozásra. Vannak vállalkozások, melyeket csak az állam vihet sikeresen keresztül Oroszországban, mert csak ő szállhat szembe a váltoárfolyam esélyeivel az aranyfizetés átvállalása és teljesítése útján. A kényszerárfolyam kedvetlenítőleg hat a magánvállalkozásokra s ezzel útját egyengeti az államsocializmus fellépésének. Igaz, hogy ez szárnyát szegi a tőke felszabadulásának s megakasztja igen sokszor a magánspeculációt, de viszont aztán bizonyos általánosan megnyugtató hatással bír s egyaránt távol tartja a komoly válság veszélyét s azét a gyors meggazdagodását, melyre az észak-amerikai Egyesült-Államok nyújtanak példát. S ez így van jól egy oly birodalomban, hol sem sajtó, sem parlament, sem börze, tehát a nyilvánosság, a politikai élet s a magánspeculáció három legfontosabb szerve egyaránt hiányzik.

*Várnai Sándor.*

## SPENCER HERBERT ETHIKÁJA.

— Első közlemény. —

Ha valaki Spencernek ethikáját kellően érteni és méltányolni akarja, annak nem szabad elfelejtenie, hogy az philosophiai rendszerében a zárókövet képezi. A *Data of Ethics* című munkának előszavában maga mondja, hogy a többi rész ennek csak előkészítője. (This last part of the task it is, to which I regard all the preceding parts as subsidiary.) Spencer előbb dolgozta ki a biológiát, psychológiát és sociológiát, és a nyert tudományos eredményeket alkalmazza most az ethikára. Ő tehát magasabb pontról szemléli e részt mint az olyan, kinek látóköre tovább nem terjed, mint az eddig szorosabb értelemben vett ethika; ő átlátja, hogy bizonyos alapelvek, melyek testi, lelki és társadalmi életünkre érvényesek, az ethikára is alkalmazhatók, sőt alkalmazandók. Ethikájának alapvető munkája a *Data of Ethics*; erre kell fektetni a tanulmánynak fősúlyát. Ő ugyan még megbírálja az ethikai rendszereket a *Social Statics* című művének elején is, de ez ifjabb korában megírt mű, melynek egyes tételeit az agg ember maga egyik-másik esetben hajlandó visszavonni. Az ethikának többi részei (Part II—VI.) csak mintegy logikai következményei ezen alapvető műnek.

*Az ethika a magaviseletnek egy neméről szól.* Az ethika maga egy nagyobb egésznek csak egy részét képezi, és e nagyobb egész a magaviselet egyáltalában, tehát annak